

ЕВАЛУАЦИЈА И ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКЕ СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ ПРЕВОДА ПЕСМЕ ГРАД КОНСТАНТИНА КАВАФИЈА НА СРПСКИ ЈЕЗИК²

Рад има за циљ упоредну анализу три превода на српски језик песме *Град* еминентног грчког песника Константина Кавафија и доношење закључака о степену преводачке слободе који се може сматрати дозвољеним и оправданим. Чињеница је да је граница између потребног и непотребног или оправданог и неоправданог врло дискутабилна кад је превођење поезије у питању. Почетна хипотеза при анализи веродостојности превода требало би да буде да су одступања од оригинала мала и да постоје на местима где су неопходна да би се очувао значењски и естетски квалитет дела које се преводи, али пракса показује да су одступања честа и на местима где за њих нема видљивог разлога. Та одступања, како ће овај рад показати, често непотребно нарушавају еуритмијски и еуфонијски квалитет оригинала. С обзиром да је Константин Кавафи најпознатији и најпревођенији новогрчки песник како у Србији, тако и у свету, а одабрана песма његова најпознатија песма, сматрали смо важним да проучимо у којој мери је српском читаоцу доступан "прави" Кавафи.

Кључне речи: Константин Кавафи, превођење поезије, преводачка слобода, еуритмија, еуфонија.

1. Увод

На писање овог рада подстакла су нас вишевековна сучељавања мишљења о преводивости књижевних дела, посебно поезије. Посредовање између два генеалошки несродна језика³, какви су грчки и српски,

¹ tamara.kostic.pahnoglu@filfak.ni.ac.rs

² Почетна верзија овог рада са називом *Еуритмија, еуфонија и синтаксичка структура у преводима песме Град Константинова Кавафија на српски језик* у форми усменог саопштења изложена је на научном скупу НИСУН 2018.

³ "Проблеми који настају код генеалошки несродних језика, суштински се разликују од проблема који се појављују код сродних, односно блискосродних језика. Међу

представља изузетно сложен задатаk за књижевне преводиоце, а то нарочито долази до изражаја код превођења поезије. Без намере да докажуемо ко је у праву, да ли они који сматрају да је превођење скрнављење оригинала или они који га доживљавају као рађање новог уметничког дела, чак без намере да дефинишемо прецизан став о улози преводилаца поезије, покушали смо да извршимо евалуацију и упоредну лексичко-семантичку анализу три постојећа превода песме *Град* грчког песника Константина Кавафија на српски језик.

О преводивости поезије дискутује се стално и постоје дијаметрално супротни ставови. Одувек сматрана највећим изазовом за књижевне преводиоце, поезија је превођена на разне начине. Поједини преводиоци давали су предност превођењу у прози ради очувања значења, неки су пошто пото инсистирали на очувању риме и метрике, као и звука оригинала, ма какве то значењске измене захтевало.⁴

Чињеница је да превод никад не може бити исти као оригинал. Уколико би превод био савршен са сваког аспекта, можда би престао да буде превод и постао оригинално уметничко дело. Умберто Еко у својој маестралној књизи "Казати готово исту ствар" наводи да: "Превођење увек представља 'редуковање' неких последица које оригинални термин подразумева. Стога, када преводимо, никада нећемо бити у стању да *искажемо* *баиш истиу ствар*. Тумачење које претходи сваком превођењу треба да установи које од могућих релативних последица у оквиру неког термина могу да буду одбачене. При том никад нећемо бити у потпуности сигурни да нисмо изгубили неки ултраљубичасти одблесак или инфрацрвену алузију." (ЕКО 2011: 107).

У својој књизи "Оригинал и превод" Миодраг Сибиновић у осврту на полемику А. Поповића и Ђ. Павловића о преводу Змајевих *Ђулића* на мађарски, наводи: "Због тога, на питање 'да ли је важније одржати у преводу исти број слогова који је у изворнику, или сачувати садржину мисли и лепоту и прикладност дикције', Поповић одговара 'правилном' да 'преводац треба у свом преводу да да онај стих и онолико слогова у стиху, односно стихова у целом спеву, колико је свакад потребно да се каже песников мисао. Може ли он ово постићи истим бројем слогова или стихова, тим боље; ако не може,

карактеристикама које одликују међујезички контакт, најочљивије су оне, које припадају формално-граматичкој сфери. Међујезичка прожимања теже се откривају у лексци, и то у оном делу, који је у вези са њеним семантичким обележјима." (РИСТИЋ, РАДИЋ-ДУГОЊИЋ 1999: 57).

⁴ "Дакле, ванјезичка супстанца каткад представља непремостиву препреку за преводиоца. Па ипак, и кад бисмо прихватили замисао да је поезију по дефиницији немогуће преводити – многе песме су несумњиво непреводиве – песнички текст би и даље био пробни камен за сваки вид превођења, јер истиче чињеницу да се неки превод може сматрати доиста задовољавајућим само ако поштује (на начин који је ствар преговора) и супстанце линеарног испољавања, чак и кад су посредни практични, функционални преводи, који су, самим тим, лишени естетичких претензија." (ЕКО 2011: 368)

он мора дати више..." (СИБИНОВИЋ 1979: 64). Сам Сибиновић сматра да, "како је у поезији изузетно наглашен естетички значај посебне организације песничког језика, приликом превођења се, у принципу, мора посвећивати велика пажња еуритмијској, еуфонијској и синтаксичкој структури песничког израза." (СИБИНОВИЋ 1979: 150).

Сматрамо да је процена квалитета превода важан задатак у књижевности и да му треба посвећивати више пажње. У потпуности смо сагласни са ставом Радивоја Константиновића, који истиче да: "Слаб писац говори само у своје име, лош преводилац позајмљује свој глас и великим песницима. Зато критика превода има важан задатак да упозори читаоца колико је текст који му се нуди верна слика оригинала." (КОНСТАНТИНОВИЋ 2010: 10).

Основна намера и циљ овог рада је сагледавање и процена степена верности оригиналу код сва три евалуирана превода, као и начина на који је то остварено. Стављајући фокус на лексичко-семантичко сагледавање, при том имајући у виду сву ширину коју може имати семантички приступ⁵, определили смо се за разматрање избора лексике у трима преводима, имајући у виду да он посебно утиче на значење и квалитет превода. С обзиром да је основни циљ рада евалуација превода са значењског аспекта⁶ и аспекта верности оригиналу, није вршена дубља морфолошка, лингвостилистичка или синтаксичка анализа. Покушали смо да извршимо процену очувања еуритмијских и еуфонијских квалитета оригинала, наравно имајући у виду да их у превођењу поезије често није лако очувати. Намера нам је била да извршимо процену оправданости постојања таквих одступања. Чињеница је и да су значењска одступања некад неизбежна у циљу очувања неких других квалитета песме. Наш циљ је био да проценимо када је одступање у значењу донело побољшање квалитета превода, а када је било неоправдано.

2. Језичке специфичности поезије Константина Кавафија

Како у свету, тако и у Србији, увек је исто прво име које асоцира људе на новогрчку књижевност - Константин Кавафи⁷ (Κωνσταντίνος

⁵ "Семантика разликује више врста значења: лексичко и реченично, дескриптивно/денотативно и асоцијативно/конотативно, дословно и пренесено, системско и текстуално, намеравано и протумачено" (ПРЋИЋ 1997:19).

⁶ Значење представља вероватно најсложенији и најразуђенији предмет лингвистичких истраживања, која обухватају домен семантике и прагматике. Поред њих, тим питањем баве се и филозофија, психологија, логика, семиотика, антропологија и друге дисциплине, свака из своје перспективе" (ПРЋИЋ 1997: 9).

⁷ Κωνσταντίνος Καβάφης чита се Констандинос Кавафис. Транскрипција грчких имена

Καβάφης). У покушају проналажења дела за упоредну анализу вишеструких превода са грчког на српски језик, једини који се појавио као више⁸ пута превођен јесте Константин Кавафи. Овај писац, за којег многи верују да је добитник Нобелове награде⁹, је рођен 29. априла 1863. у Александрији у Египту, где је и умро 29. априла 1933. године. Објавио је 154 песме које представљају целовити филозофски систем, па га пореди са Парменидом, који је у 6. в.п.н.е са 158 песама засновао своју филозофску традицију. Иако писане крајем 19. и почетком 20. века, Кавафијеве песме се сматрају "тековином заувек", јер су у сваком тренутку актуелне. То је и разумљиво, јер је људска природа, а то је централна тема о којој пише, у својој дубини и суштини, већ вековима иста.

Кавафи је свакако најпревођенији новогрчки песник широм света, а његова најчешће превођена песма је *Град*. Управо ту песму одабрали смо за разматрање преводивости Кавафијеве поезије на српски језик, наравно имајући у виду да можда најбољи превод те песме још увек није настао.

Песма *Град*, која је најпревођенија Кавафијева песма на српски језик и уједно најпревођеније дело новогрчке књижевности на српски језик, настала је 1910. године. Размотрићемо неке њене карактеристике које су важне са аспекта превођења. Специфична је у Кавафијевом опусу, јер се одликује римом, мада не довољно очигледном због ритма песме, па већина читалаца верује да ни у њој нема риме. Период у којем је Кавафи стварао одликује се диглосијом, паралелном употребом демотског, тј. народног језика и катаревусе, тј. пречишћеног, који се користио у интелектуалним круговима. Песма град писана је у демотској варијанти, за разлику од већине других његових песама, које имају елементе катаревусе. Из песме изостају и изрази из хеленистичке епохе, које Кавафи радо користи у другим песмама за потцртавање и изазивање утиска. Наравно, с аспекта превођења, важно је напоменути да се варијанта демотског с почетка 20. века у извесној мери разликује од демотског с почетка 21. века.

у српском језику врло је осетљиво поље. Због блиских контаката између Срба и Грка многа имена и презимена су посрбљена, а разликама у транскрипцији допринели су и преводиоци који се до данас нису усагласили око бројних недоумица. Оно што је већина преводилаца прихватила као логично јесте нескидање слова "с" на крају мушких имена и презимена и ми се слажемо са таквом праксом. Ипак, Кавафи је ушао у уџбенике светске књижевности као Кавафи и инсистирање на коришћењу презимена Кавафис већини би у најмању руку звучало непријатно и иритантно. С друге стране, Нобеловци Сеферис (Σεφέρης) и Елитис (Ελύτης) нису познати широком кругу и у њиховим случајевима могуће је задржати "с" без негативног ефекта.

⁸ По више пута подразумевамо три и више пута, јер смо сматрали два превода недовољним за ову врсту истраживања.

⁹ Већина људи на питање који грчки писац је добио Нобелову награду наводи Кавафија, док су им прави добитници, Сеферис и Елитис, непознати.

Треба знати и да Кавафи није писао у заносу, песме нису изнедрене у тренутку надахнућа, већ су писане и преправљане више пута. Водио је рачуна о сваком детаљу. Ништа у њима није случајно и ништа сувишно, чиме је пред преводиоце стављен врло захтеван задатак.

Јасно је да није свако књижевно дело једнако лако или тешко за превођење. Неки писци пишу савременим језиком без икаквих језичких специфичности и посебне терминологије коју је потребно познавати. Има, међутим, и оних који комбинују више језичких варијанти и захтевају посебно познавање неке научне дисциплине. Горе наведене чињенице о језичкој структури Кавафијевих песама намећу закључак да потенцијални преводилац свеукупног његовог дела мора веома добро познавати грчки језик у свим његовим варијантама, али и старије варијанте српског језика, како би успешно проналазио адекватне језичке еквиваленте у случајевима кад се Кавафи служи катаревусом и архаичним изразима. Неопходно је такође да добро познаје историју од античког доба до двадесетог века. Ипак песма *Град* одступа од тако широких захтева и може се сматрати да је лакша за превођење од већине других Кавафијевих песама.

3. Анализа превода

С обзиром да нас у овом раду песма *Град* интересује с аспекта преводивости на српски језик, најпре ћемо размотрити песму на грчком језику, а потом извршити упоредну анализу три доступна превода на српски језик.

Песма *Град* састоји се од две строфе са по осам стихова. Сваку строфу карактерише обгрљена рима, римују се први и осми стих и по три парне риме, други и трећи, четврти и пети и шести и седми. Број слогова у стиху варира од 11 до 18. Сваки стих у обгрљеној рими има 16 слогова, а стихови у парним римама су различите дужине. Риму је тешко приметити, што због неједнаке дужине стихова, што због прекидања мисли на крају једног стиха и наставка у наредном. Структура песме је налик прозном тексту. Нема неуобичајеног реда речи у реченици, осим инверзије на неколико места, која није упадљива и необична, али ипак доприноси посебном истицању делова реченице које је песник желео да истакне. Тон песме је меланхоличан и приповедни. Друга строфа је одговор на прву. У првој песник износи чињенице о свом јадном стању и тежњу да се то промени, а друга строфа има тон пресуде о томе да нема наде и да је свакоме од нас судбина запечаћена. Песма се не одликује уједначеним ритмом. Ритам не одређује само дужина стиха, већ и распоред тачака и зареза, који намеће да се песма чита тако да се рима не примети. Поста-

вља се, наравно, питање зашто се песник потрудио да направи риму која ће бити неприметна.

У тексту постоје четири фонолошко-морфолошке разлике у односу на савремену варијанту демотског језика. Назив песме и реч у тексту је "πόλις" уместо садашњег "πόλη", у првом стиху глагол има облик "πάω" уместо садашњег "πάω", употребљен је члан за женски род у акузативу множине у облику "τες" уместо садашњег "τις" и у једном облику несвршеног футура уместо "θα φθάνεις" употребљено је "θα φτάνεις". Иако могу деловати као врло ситни детаљи, ова четири елемента грчком читаоцу јасно указују да песма долази из неког другог времена и да би превод био квалитетан потребно их је на неки начин приказати¹⁰.

Дакле, преводилац на други језик има задатак да сачува обгрљене и парне риме на начин како их је песник распоредио, да унесе извесну дозу патине, тј. призвуча старијег времена на местима где је то и песник урадио, да, упркос рими, очува приповедни тон, да мисао не довршава на крају стиха, већ да је пренесе у наредни стих где год је то песник урадио и да сачува меланхоличну и песимистичну атмосферу целе песме. Олакшица за преводиоца је непостојање превеликих еуфонијских захтева. Ипак, преводилачки задатак није ни мало лак и у наставку рада испитаћемо у којој мери су досадашњи преводиоци били на висини задатка.

Преводи којима располажемо су Ксеније Марицки Гађански, Слободана Благојевића и непознатог преводиоца. У даљем тексту називаћемо их превод А, Б и В. Поређење ћемо урадити по стиховима уз осврт на важне елементе, тј. на важна одступања у односу на оригинал или међу преводима, иако је чињеница да се права слика о квалитету превода песме добија само посматрањем целокупног превода.¹¹ Свакако полазимо од претпоставке да је могуће урадити више довољно добрих превода, у складу са духовитом опаском Милована Данојлића у есеју *Песник као преводилац*: "Моје најнепријатније откриће било је да се сваки стих може препевати на барем неколико мање-више задовољавајућих начина..." (СИБИНОВИЋ 2009: 148).

¹⁰ То поставља додатни стилистички задатак пред преводиоца, о чему пише Јиржи Леви: "Тако и преводилац који преводи дело из неке раније епохе не може преводити језиком те епохе: он гради стил који по извесним обележјима само личи на стил дотичне епохе, а захваљујући добро нађеним стилским заједничким именитељима између те епохе и, с друге стране, језичког материјала којим располаже његово властито доба" (ЛЕВИ 1982: 72).

¹¹ "Решавање у песничком преводу не може се тражити на нивоу стиха, још мање на нивоу синтагме, већ је јединица превода песме – само песма. Од преводиоца поезије не може се захтевати немогуће: да језик на који преводи звучи као језик изворника. То, и кад би којим чудом било могуће, не би водило ничему. Најдубљи смисао превођења поезије јесте у томе да у читаоцу превода изазове онај исти, приближно исти утисак који читаоцу оригинала ствара изворно дело." (КОНСТАНТИНОВИЋ 2010: 13-14).

Песма почиње глаголом који је у прошлом времену, "Рекао си" или "Рече". Грчки аналитичари ове песме сматрају да је тај морфолошки аспект семантички условљен, да је глагол стављен у прошло време да би се нагласило да је особа (песник) целог живота имала тежњу бекства у други град, што заправо значи од самог себе и да је то универзална тема са којом се многи људи носе током целог живота. Тај важан семантички аспект изостаје у сва три превода. У преводима А и В глагол је преведен са "Кажеш", а у преводу Б са "Ти говориш". Све три варијанте су у садашњем времену и аутоматски ускраћују комплетан утисак и информацију због којих је у оригиналу прошло време¹². Значењски потпуно неоправдано је и повећање број слогова у првом стиху у сва три превода додавањем заменице "неки", која не постоји у оригиналу и не делује неопходно у преводу. Реч "земља", која је употребљена у сва три превода, не одсликава у потпуности значење грчке речи "γη". Српски "у другу земљу" и "другој земљи" разликују се од грчког "σ`άλλη γη", које нема омеђеност државним границама или било којим територијалним аспектом.

Другом стиху семантички најбоље одговара стих у преводу А, мада би ту било значењски мало адекватније¹³ да је додата заменица неки, да буде "неки други град", чиме би био постигнут и исти број слогова као у оригиналу. Превод Б активним глаголом "пронаћи ћу" и превод В заменицом "за мене", одступају од неутралности која је присутна у оригиналу.

У трећем стиху песник употребљава именицу "покушај" и синтагму "потписана је пресуда", која се адекватно преводи и као "осуђен на пропаст". У преводу А именица је преведена као "напор", што даје сасвим други призвук именици "покушај" и употребљена су два епитета, највероватније због очувања дужине стиха, при чему је епитет "проклет" прејак и неумесан. У преводу Б нема именице, али се "што чињах" може сматрати адекватном заменом, као и "сваки" са "увијек", док је прилог

¹² Ради веће објективности у смислу преводивости на друге језике, размотрили смо и превод на енглески Едмунда Килија и Филипа Шерада, као и превод на немачки Јерга Шефера. Ни један од тих превода нема риму. Ритам немачког превода прати ритам оригинала и дочарава атмосферу, док се енглески превод врло брзо удаљава од оригиналног ритма и не уводи нас у атмосферу песме. Упркос томе, и у преводу на енглески и у преводу на немачки први глагол је у у прошлом времену.

¹³ У вези појма "адекватан" у контексту превођења поезије слажемо се са ставом А.А. Смирнова: "За адекватан морамо признати превод који је пренео све пишчеве интенције (и вољне и невољне) које на читаоца врше одређен идејно-емоционални уметнички утицај, а при том се, колико год је то могуће (тачним еквивалентима или задовољавајућим супституцијама) држао свих средстава која писац примењује за остварење сликовитости, колорита, ритма и сл." (СИБИНОВИЋ 1979: 152). Такође подржавамо и став Ванде Микшић да се адекватност превода процењује с обзиром на његову прагматичку еквиваленцију, тј. подударност утиска који преводилац постиже код циљне публике и утиска какав остварује изворник (ЈОВАНОВИЋ 2015: 249-250).

„грешно” неоправдано употребљен. У преводу В преводац се определио за именицу „рад” да би постигао риму, али је додао речи „унапред” и „поткопан” којих нема у оригиналу.

Најкраћи стих у оригиналу је четврти. Превод А задржава ритам оригинала и из тог разлога је оправдана употреба једносложне именице „леш”, мада она има тежи призвук у српском језику од именице „мртвац” за коју се песник определио. Превод Б доноси стих непотребно превелике дужине, опредељујући се за „мртво трупло” и додавање речи „моје” и „лежи” које су лако могле бити избегнуте. Превод В је лексички најадекватнији, мада је сасвим непотребно додат прилог „ту” на самом крају стиха.

Именица у петом стиху преводи се као увелост, патња, бол. У преводима А и В употребљена је именица „тмина”, која одговара тону песме и значењски је приближна оригиналу, али носи дозу патине и песничког израза који нису у потпуности адекватни именици из оригинала. Глагол у преводу А је адекватан оригиналу, док у преводу В носи тежину које у оригиналу нема. Пети стих из превода Б значењски има одступања од оригинала, без видљивог разлога. Замена именице „ум” именицом „мисли”, употреба глагола „расут се” уместо „остати” и додавање прилога „овдје” не дају естетски допринос којим би њихова употреба била оправдана.

Шести стих је и значењски и ритмички одлично пренет у преводу А и сасвим задовољавајуће у преводима Б и В. Очигледно је да је превод В једини покушао да очува парне риме из оригинала, што додатно оправдава употребу глагола „свинем”. У преводу Б употреба „камо” уместо „куд” приморала је преводиоца да уместо свршеног облика „погледам”, како стоји у оригиналу, употреби „гледам”.

Глагол „спазим” у седмом стиху превода А није сасвим оправдан, јер се „видим” из оригинала сасвим добро значењски уклапа. Превод Б има сасвим непотребне додатке, попут „тек” и „у овоме граду”, уместо прилога „овде” из оригинала. Превод В је задовољавајући, мада је непостојеће „само” могло лако бити замењено постојећим „овде”, што би повећало тачност без нарушавања ритма коме је преводац тежио.

Последњи стих прве строфе постигао је обгрљену риму и једнак број слогова са првим стихом само у оригиналу. Завршава се набрајањем три глагола који се завршавају истим слогом, што даје посебан звучни ефекат и знатно појачава утисак пролазности и незнања и даје посебан звучни ефекат. Не види се јасан разлог зашто је сво троје први глагол померило напред. Значењски је превод А адекватан оригиналу, превод Б нелогично реч „године” замењује са „дани”, а превод В „где” замењује са „јер”, што доноси суштинску разлику у значењу, јер се у том случају цео стих приказује као објашњење претходног, што у оригиналу није случај.

Први стих друге строфе значењски се поклапа с оригиналом, уз опет неке детаље који су могли бити ближи оригиналу. Превод А у другом делу стиха има глагол "пронаћи" уместо "наћи", чиме додаје један слог не само целом стиху (има 17 уместо 16), већ и нарушава и еуритмијску и еуфонијску равнотежу стиха, који је у оригиналу зарезом подељен на два једнака дела са по осам слогова. Преводи Б и В имају именице "земља" и "море" у једнини, иако су у оригиналу у множини и значењски је оправданије да буду у множини.

Додатак "овај" у другом стиху опет повећава број слогова у преводу А на 17, уместо 15 колико је у оригиналу и еуритмијски и еуфонијски је неоправдан. У преводу Б стих је скраћен и део је пренет у трећи стих, док је у преводу В стих продужен преузимањем из трећег стиха због римовања. Те одлуке преводилаца су врло необичне, с обзиром да рима није била оно чиме су су руководили у целом преводу. Рима коју доносе други и трећи стих у преводу В звучи пренаглашено и непримерено целокупном тону песме. Лексичких одступања у овом стиху нема, глаголи "кретати се", "ходит" и "ићи" семантички су врло слични.

Трећи и четврти стих превода А значењски су потпуно у складу с оригиналом, али су за по један слог краћи. Дужина стихова је лако могла бити очувана додавањем нпр. речи "том" испред "истом" у трећем стиху и везника "и" на почетку четвртог стиха, што ни најмање не би пореметило значење, а донело би ритам идентичан оригиналу¹⁴. У преводу Б глагол "оседети" замењен је са "оронути" и стих је, као и претходни, упадљиво кратак.

Најдужи стих у оригиналу је пети стих друге строфе, има 18 слогова. Најприближнију дужину сачувао је стих у преводу Б, има 19 слогова, али је врло обичан глагол "стизати" непримерено преведен са "скончавати". Превод А је продужен додавањем глагола "одеш" и "некуд", а превод В има чак 23 слога.

Шести стих носи специфичну конструкцију "για σε" што је песнички скраћени облик од "για σενα". С обзиром да је то једино скраћивање те врсте у целој песми, важно је да буде истакнуто и адекватна варијанта би била "за те" уместо "за тебе", што уопште није реткост у српској поезији. Ипак преводиоци су се у преводима А и В определили за "за тебе", а преводилац превода Б је, иако је одабрао "за те", умањио наглашавање тог дела неоправданом променом редоследа речи и истицањем именице "брода".

¹⁴ Умберто Еко у вези са значајем очувања ритма кад год је то могуће, наводи следеће: "Још је Леонардо Бруни, 1420. године, у свом делу *De interpretatione recta* написао да преводилац мора да се ослони и на властити слух како не би упропастио и пореметио оно што је (у једном тексту) исказано префињено и са осећајем за ритам. Да би сачувао ритам преводилац може да се ослободи слепог поштовања изворног текста." (ЕКО 2011: 75)

Последња два стиха у песми чине целину. Садрже два глагола који-ма је завршена прва строфа. Та два глагола употребљена су само у преводу В и то у задовољавајућем ритму. Превод А пребацио је део последњег стиха у претпоследњи, али је задржао смисао и ритам оригинала. Превод Б одступа у превеликој мери и представља врло слабу завршницу целе песме. Именица "кут", за коју су се врло адекватно определили преводи А и В, у преводу Б наводи се као "цеста", а синтагму "земаљска кугла" из превода А и В, у преводу Б налазимо као "свијет". Последња два стиха у оригиналу садрже исте глаголе као и последњи стих прве строфе. То је задржано само у преводу В. Преводи А и Б доносе по један исти и један глагол сличног значења.

Закључак

На основу урађене анализе, али и на основу естетског упоређивања оригинала и наведених превода, не можемо се сложити са изјавом једног од преводаца, Ксеније Марицки Гађански, која наводи: "То је још један парадокс код Кавафија, да на сваком језику његова поезија задржава све његове уметничке карактеристике, једноставност и продубљен естетски доживљај, свеједно да ли је то енглеска, српска или кинеска верзија."¹⁵ Иако не можемо говорити о свим језицима, утисак о преводима на српски, енглески и немачки, а и резултат евалуације српских превода, је да су само у извесној мери успели да задрже уметничке карактеристике и естетски доживљај оригинала. Одустајање од риме није допринело бољем очувању ритма или побољшању естетског доживљаја, а ни прецизнијем преношењу значења. Рима која постоји у преводу В није у довољној мери успела и на неким местима у великој мери иде на уштрб ритма и звука, па се не може сматрати добрим решењем. Напротив, указује на преводиочеву недоследност и некохерентност превода. Што се општег преношења значења тиче, оно је остварено, али на много места избор лексике није био адекватан. Одабране речи су или пренагласиле или умањиле оригинална значења. На неким местима додате су речи које ни на који начин не потпомажу пренос значења, а свакако нарушавају концизност песниковог израза. С обзиром да је у већини случајева било могуће наћи адекватнију реч на српском, сматрамо да је сваки од анализираних превода могао бити бољи.

Циљ овог рада није био да се одабере најбољи превод на српски језик, нити да се направи нови превод који би превазишао недостатке постојећих, већ да се изврши упоредна анализа постојећих превода ради процене степена верности оригиналу и оправданости присутних одступања. То да ни један

¹⁵ P.U.L.S.E. portal <https://pulse.rs/vecna-pesnicka-tekovina-konstantin-kavafi/>

превод није достигао лепоту оригинала (ЈОВАНОВИЋ 2015: 45), вероватно не би требало посебно истицати, јер то и јесте основни камен спотицања приликом разматрања да ли се поезија уопште може преводити. Чињеница је, међутим, да су се преводиоци определили за извесна одступања која нису била семантички неопходна, нити оправдана повећањем квалитета неког аспекта превода. Одустајање од риме у преводима А и Б и одустајање од очувања метрике у сва три превода свакако је дало велику слободу преводиоцима, која је могла, а заправо и морала ићи у прилог већој прецизности, тј. мањим семантичким одступањима од оригинала. Лексичке солуције на многим местима могу бити доведене у питање и оспорене. Јуџин Најда исправно наводи: “Не може се тврдити да је неки превод добар или лош, а да се при том не узме у разматрање огроман број чинилаца, који се сваки понаособ мора вагати на много разних начина, уз могућност да се добију изразито различити одговори. Стога ће на овоме пољу, на питање ‘да ли је ово добар превод?’, увек бити много релевантних одговора.” (ЈОВАНОВИЋ 2015: 156). Овај рад није имао за циљ разматрање свих чинилаца који утичу на квалитет превода. Још увек заправо није постигнут заједнички став критичара о томе шта мора, а шта не мора ући у укупну процену квалитета неког превода. С обзиром да и превод, а не само оригинал, припада књижевности, неизбежно је да у процени квалитета извесну улогу има и субјективни доживљај читаоца. Оно што смемо закључити након извршене анализе јесте да превод мора донети нека одступања од оригинала, али слобода коју преводиоци имају у прављењу тих одступања треба да буде ограничена, а то подразумева да не превазилази нужна ограничења која намеће језик на који се преводи и да увек буде вођена преводилачком етиком која је изузетно важна не само у стручном, већ и у књижевном преводу.

Прилози¹⁶

Η Πόλις

Είπες· «Θα πάγω σ' άλλη γη, θα πάγω σ' άλλη θάλασσα.

Μια πόλις άλλη θα βρεθεί καλλίτερη από αυτή.

Κάθε προσπάθεια μου μια καταδίκη είναι γραφτή·

κ' είν' η καρδιά μου — σαν νεκρός — θαμμένη.

Ο νους μου ως τότε μες στον μαρασμόν αυτόν θα μένει.

Όπου το μάτι μου γυρίσω, όπου κι αν δω

¹⁶ Преводи Ксеније Марицки Гађански (превод А) и Слободана Благојевића (превод Б) објављени су у збиркама Кавафијевих песама и антологијама новогрчке поезије, а сва три превода могу се наћи на бројним интернет страницама и блогovima посвећеним књижевности. У оригиналу песма је много пута објављивана у издањима Кавафијеве поезије и антологијским издањима.

ερείπια μαύρα της ζωής μου βλέπω εδώ,
που τόσα χρόνια πέρασα και ρήμαξα και χάλασα.»
Καινούριους τόπους δεν θα βρεις, δεν θάβρεις άλλες θάλασσες.
Η πόλις θα σε ακολουθεί. Στους δρόμους θα γυρνάς
τους ίδιους. Και στες γειτονιές τες ίδιες θα γερνάς·
και μες στα ίδια σπίτια αυτά θ' ασπρίζεις.
Πάντα στην πόλι αυτή θα φθάνεις. Για τα αλλού — μη ελπίζεις—
δεν έχει πλοίο για σε, δεν έχει οδό.
Έτσι που τη ζωή σου ρήμαξες εδώ
στην κόψη τούτη την μικρή, σ' όλην την γη την χάλασες.

Превод А

Град

Κажеш: „Поћи ћу у неку другу земљу, поћи ћу до другог мора.
Наћи ће се други град бољи од овог.
Сваки мој напор је овде проклет, осуђен;
и срце ми је – као леш – покопано.
Докле ће ми ум остати у овој тмини.
Куд год да скренем поглед, куд год да погледам,
црне рушевине свог живота спазим, овде,
где сам провео толике године, проћердао их и упропастио.“
Нове земље нећеш наћи, нећеш пронаћи друга мора.
Овај град ће те пратити. Улицама ћеш се кретати
истим. У истом ћеш суседству остарити:
у истим ћеш кућама оседети.
Увек ћеш у овај град стизати. Да некуд другде одеш – не надај се –
нема за тебе брода, нема пута.
Као што си свој живот овде проћердао, у овом тако малом куту,
страћио си га и на целој кугли земаљској.

Превод Б

Град

Ти говориш: „Отићи ћу некој другој земљи, неком другом мору
и град ћу пронаћи бољи него што је овај.
Јер оvdје што чињах грешно увијек је било
и моје срце, попут мртва трупла, лежи покопано.
Колико ће оvdје мојих мисли још расут се?
Камо год да окренем се, камо год да гледам
видим тек руине црне мог живота у овоме граду
дјде проведох тако много дана, траћећи их и ништећи.“
Ал' не, другу земљу, друго море ти пронаћи нећеш,
Овај град ће заувјек те пратит.
Истим ћеш улицама ходит, старећ
у сусједству истом, у истим оронут кућама.

Скончавати увијек у овом ћеш граду, не надај се другом.
Брода нема за те, нити једне цесте.
И свој живот којег си ништио овдје
уништио у цијелом си свијету.

Превод В
Град

Кажеш: «Отићи ћу у у другу земљу, отићи ћу до другог мора.
Наћи ће се неки други, за мене бољи град.
Унапријед је осуђен овдје и поткопан сваки мој рад.
И срце ми је - као мртвац - закопано ту.
Докле ће у овој тмини чамити мој ум?
Куд год да окренем очи, куд код да поглед свинем,
видим само свог живота црне рушевине,
јер сам прошао толике године, шћердао и упропастио.»
Нећеш наћи другу земљу, нећеш наћи другог мора.
Овај град ће те пратити. По истим ћеш улицама ићи.
У истом ће те суседству и старост твоја стићи:
и у истим овим кућама ћеш оседјети.
Увијек ћеш у овај град стизати.
За неко друго мјесто - немој се надати -
нема за тебе брода, нема пута.
Као што си свој живот шћердао из овог кута,
тако си га на цијелој кугли земаљској упропастио.

Цитирана литература

- ЕКО 2011: Еко, Umberto. *Kazati gotovo istu stvar*. Београд: Paideia, 2011.
- ЈОВАНОВИЋ 2015: Јовановић, Ана А. *Основи теорије превођења*. Београд-Зарреб: ФАСТУМ издаваштво, 2015.
- КОНСТАНТИНОВИЋ 2010: Константиновић, Радивоје. *О превођењу поезије и други огледи*. Нови Сад: Адреса, 2010.
- ЛЕВИ 1982: Levi, Jirži: *Umjetnost prevodjenja*. Sarajevo: Svjetlost, 1982.
- ПРЋИЋ 1997: Прћић, Т. *Семантика и прагматика речи*. Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1997.
- РИСТИЋ, РАДИЋ-ДУГОЊИЋ 1999: С. Ристић, С, Радић-Дугоњић М. *Реч. Смисао. Сазнање. Студија из лексичке семантике*. Београд: Филолошки факултет Београдског Универзитета, 1999.
- СИБИНОВИЋ 1979: Сибиновић, Миодраг. *Оригинал и превод*. Београд: Привредна штампа, 1979.
- СИБИНОВИЋ 2009: Сибиновић, Миодраг. *Нови животи оригинала*. Београд: Просвета, Алтера, УНСПС, 2009.

Tamara M. Kostic Pahnoglu

**EVALUATION AND LEXICAL AND SEMANTIC
SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF THE TRANSLATIONS
OF THE POEM *CITY* BY CONSTANTINE CAVAFY
IN SERBIAN LANGUAGE**

The paper aimed at the parallel analysis of three translations into the Serbian language of the poem *City* written by the eminent Greek poet Constantine Cavafy. It aimed at determining the degree of translation freedom from semantic aspect and at the conclusion whether the translation freedom in each translation can be considered permissible and justified. The fact is that the boundary between the necessary and unnecessary or justified and unjustified is very debatable when the translation of poetry is in question. The initial hypothesis in the analysis of the credibility of the translation should be that the deviations from the original are small and that they occur in places where they are necessary in order to preserve the meaning and the aesthetic quality of the poem being translated, but the practice shows that the deviations are frequent and in places where there is no obvious reason for them. Moreover, as this paper has shown, deviations often unnecessarily impair the eurythmic and euphonic quality of the original. This analysis has shown that all three translators have made unnecessary changes either by cutting or by adding words. They did not keep the rhyme or the rhythm of the poem, neither did they convey the exact atmosphere of the poem. We must hope that the best translations of Cavafy into Serbian are yet to come.

Key words: Constantine Cavafy, translation of poetry, translation freedom, eurythmia, euphonia.